

K.C.S.E 2006 KISWAHILI KARATASI YA 102/2

1. UFAHAMU

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali

Ulimwengu unapaswa kazuka na mbinu za kulitadarukia tatizo la umaskini ambao unakwamiza juhudi za maendeleo. Umaskini unaoyakabili mataifa yanayoendelea unayatosa kwenye dhiki kubwa huku mataifa ya kimagharibi yakipiga hatua kubwa kimaendeleo. Ufa uliopo baina ya mataifa yanayoendelea na yale yaliyoendelea kama vile Marekani, nchi za Ulaya na Ujapani unapanuka kila uchao.

Vyanzo vya umaskini hii ni anuwai mathalan, ufisadi, uongozi mbaya, turathi za kikoloni, uchumi kuegemezwa kwenye kilimo kinachotegemea mvua isiyotabirika, idadi ya watu inayoupiku uwezo wa uchumi wa taifa linalohusika na ukosefu wa nyenzo na amali za kuwakwamua raia kutoka lindi la umaskini. Ukosefu wa elimu na nafasi adimu za ajira huchangia pia katika tatizo hili.

Jamii ya ulimwengu inapaswa kuelewa kuwa umaskini unaoathiri nchi fulani una athari pana sana. Uvunjifu unaotokana na umaskini unaweza kuwa mboji ambako matendo mabaya huchipuka. Raia maskini huweza kushawishiwa haraka kujitosa kwenye matendo ya kihalifu ili kujinasua kutoka dhiki ile. Hii inaweza kuwa mtegu ya kuatika maovu kama ugaidi na uhalifu wa kila aina.

Mataifa ya magharibi yanapaswa kuyaburairi madeni mataifa yanayoendelea kama njia mojawapo ya kupambana na umaskini. Asilimia kubwa ya pato la kitaifa katika mataifa mengi hutumika kuyalipia madeni hayo. Katika hali hii inakuwa muhali kwa mataifa hayo kujikwamua kutokana na pingu za umaskini. Njia nyingine ni kustahabu kutoa ruzuku za kimaendeleo badala ya mikopo kwa nchi zinazoendelea.

Kwa upande wake, mataifa yanayoendelea yanapaswa kuibuka na mikakati bora ya kupambana na umaskini. Ni muhimu pawepo na sera zinazotambua ukweli kuwa asilimia kubwa ya raia wa mataifa hayo ni maskini. Pana dharura ya kuzalisha nafasi za ajira, kupanua viwanda hususan vinavyohusiana na zaraa ambayo ni tegemeo kuu la mataifa mengi, kuendeleza elimu na kuimarisha miundo msingi. Ipo haja pia ya mataifa haya kuhakikisha kuwa mfumo wa soko huru unaoutawala ulimwengu sasa hauishii kuwa chanzo cha kufa kwa viwanda asilia na kuendeleza umaskini zaidi. Kwa ufupi, maamuzi yote ya sera za kiuchumi lazima yauzingatie uhalisi wa maisha ya raia wa mataifa hayo.

- (a) Kwa nini umaskini umetamalaki katika mataifa yanayoendelea? (alama 4)
- (b) Madeni yana athari gani kwa mataifa yanayoendelea? (alama 2)
- (c) Ni mapendekezo yapi ambayo mwandishi anatoa kwa mataifa machanga kuhusu utatuzi wa tatizo la umaskini? (alama 4)
- (d) Mfumo wa soko huru una mathara gani kwa mataifa machanga? (alama 2)
- (e) Ukirejelea kifungu, eleza maana ya:
- (i) kulitadarukia _____
- (ii) kuatika _____
- (iii) kuyaburairi madeni _____ (alama 3)

2. MUHTASARI

Ajira ya watoto ni tatizo sugu linalokumba ulimwengu wa sasa, hasa katika nchi zinazoendelea. Jambo la kusikitisha ni kwamba hivi ndivyo ilivyo katika nchi nyingi za ulimwengu huu. Kuna idadi kubwa ya watoto wanaojiriwa katika nyanja mbalimbali za jamii. Zipo sababu nyingi zinazowasukuma watoto kutafuta ajira barani Afrika kwa mfano, familia nyingi huishi maisha ya ufukara hivi kwamba hushindwa kuyatimiza mahitaji muhimu hususan kwa watoto. Kupanda kwa gharama ya maisha kunazidisha viwango vya umaskini. Ukosefu wa lishe pia huwafanya watoto kutoroka nyumbani kutafuta ajira. Janga la UKIMWI limesababisha kuwepo kwa idadi kubwa ya mayatima wanaoishia kutafuta ajira ili kuyakimu maisha. UKIMWI umezifanya familia nyingi pia kuwaondoa watoto shuleni ili waweze kuajiriwa kwa lengo la kuzalisha pato la familia hizo. Watoto wengine hutoroka makwao kwa sababu ya maonevu. Maonevu haya ni kama vile kupigwa, kutukanwa kila wakati, kunyanyaswa kijinsia na kadhalika. Huko nje hutaabishwa kimwili na kiakili. Hufanyishwa kazi za sulubu zenye malipo duni au washipwe kabisa. Hili huwasononesha na kuathiri afya yao.

Wengine hujiingiza katika vitendo vya jinai pale wanapokosa ajira. Huchukua sheria mikononi mwao, wakaendelea vitendo vya ukatili kama vile kuwahangaisha watu na kupora mali yao au hata kuwakaba roho. Aidha, wengine hukuta kwenye madanguro ambako huendesha biashara haramu.

Uundaji wa Umoja wa Afrika hivi majuzi ni hatua muhimu ya kushughulikia matatizo ya Afrika kama vile ajira ya watoto, kuzorota kwa miundo msingi, magonjwa, njaa, umaskini, ufasidi na ukabila. Katika kushughulikia haki za watoto, nchi za Afrika hazina budi kuzingatia masharti yaliyowekwa na Umoja wa Mataifa kuhusu haki za watoto. Nchi nyingi za Afrika ziliidhinisha mkataba wa masharti hayo, ikiwemo nchi ya Kenya. Nchi hizi basi lazima zishughulikie. haki za watoto kupitia sheria za nchi. Watoto ni rasilmali muhimu na ndio tumaini la kuwepo kwa kizazi cha binadamu.

- (a) Eleza mambo yote muhimu anayozungumzia mwandishi katika aya ya kwanza (maneno 45 - 50) (alama 7,1 yautiririko)

Matayarisho _____

Jibu _____

- (b) Bila kubadilisha maana aliyokusudia mwandishi, fupisha aya mbili za mwisho (maneno 50-55) (alama 8,1 yautiririko)

Matayarisho _____

Jibu _____

3. MATUMIZI YA LUGHA

- (a) Tunga sentensi inayodhihirisha matumizi ya ngeli ya I - I (alama 1)
- (b) Changanua sentensi ifuatayo ukitumia mchoro wa matawi:
Mkulima mzembe amepata hasara (alama 4)
- (c) Onyesha viambishi awali na tamati katika kitenzi: Alimchezea. (alama 3)
- (d) Taja sauti mbili zinazotamkiwa midomoni. (alama 2)
- (e) Kanusha sentensi ifuatayo:
Ningalikuwa na pesa ningalinunua nyumba. (alama 2)
- (f) Kitenzi **fumbata** kiko katika haii (kauli) ya
- (g) Tunga sentensi ukitumia Kielezi cha:
(i) wakati _____ (alama 1)
(ii) mahali _____ (alama 1)

- (h) Andika sentenzi zifuatazo kulingana na maagizo uliyopewa.
(i) Mhunzi mrefu alishinda tuzo (anza kwa: Tuzo.....) (alama 1)
_____
- (ii) Mwanafunzi huyu anasoma Kifaransa. (Anza kwa kiashia kisisitizi) (alama 1)
_____
- (i) Sentensi hizi ni za aina gani?
(i) Lonare anatambua kwa kasi. _____ (alama 1)
(ii) Halima anaandika hali Ekomwa anasoma. _____ (alama 1)
- (j) Tunga sentensi moja ukitumia neno "seuze". (alama 1)
_____
- (k) Bainisha Kirai Nomino na Kirai Tenzi katika sentensi: (alama 2)
Jirani mwema alinipa chakula.
_____
- (l) Unda nomino kutokana na vitenzi:
(i) Chelewa _____ (alama 1)
(ii) Andika _____ (alama 1)
- (o) Andika kinyume cha: (alama 2)
Mwise alikunja nguo alizokuwa ameanika.
_____
- (p) Sahihisha sentensi: (alama 1)
Mtoto ambaye niliyemsomesha amesai jamii.
_____
- (q) Andika katika msembo wa taarifa. (alama 2)
"Sitathubutu kumpa pesa zangu" Mkolwe alisema.
_____
- (r) Tunga sentensi kuonyesha tofauti kati ya vitate vifuatavyo: (alama 2)
Suka na Zuka.
_____
- (s) Eleza matumizi ya ritifaa katika: N'shamchukua. (alama 2)
_____
- (t) Andika **udogo na ukubwa** wa neno 'kiti'. (alama 2)
_____
- (u) Eleza matumizi ya "na" katika sentensi: (alama 2)
Sofia na Raeli wanaandaliwa chai na mpishi.
_____

4. ISIMU JAMII

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali yanayofuata.

Kwa mujibu wa sbena kifungu nambari 3 sehemu ya A ya sheria za nchi, umepatikana na hatia ya kutatiza utulivu wa raia wapenda amani kwa kuwatusi na kutisha kuwapiga. Kiongozi wa mashtaka amethibitisha haya kwa kuwaleta mashahidi ambao wametoa ushahidi usiotetereka kuhusu vitendo vyako katika tukio hilo. Korti hii imeonelea una hatia na imeamuru ufungwe jela kwa muda wa miaka miwili kwa faini ili iwe funzo kwako na kwa wenzako wenye tabia kama zako. Una majuma mawili kukata rufani.

- (a) Lugha iliyo katika kifungu hiki hutumika katika muktadha upi? (alama 1)
- (b) Toa ushahidi wa jibu lako. (alama 3)
- (c) Zaidi ya sifa zilizo katika kifungu hiki, eleza sifa zingine sita za matumizi ya lugha katika muktadha huu. (alama 6)